

INTRODUCCIÓ A LA FLORA AL·LÒCTONA DE BAGES

TERESA CASASAYAS i FORNELL *

Rebut: abril 1981

ABSTRACT

INTRODUCTION TO THE SYNANTHROPIC FLORA OF THE BAGES (CATALONIA)

Well known exotic plants found in the Bages region are listed. An originally american species *Setaria geniculata* (Lam.) Beauv. is also cited as the northest location for the Països Catalans.

1.- CONSIDERACIONS GENERALS

S'inclou dins de la flora al·lòctona o exòtica d'un país, el conjunt d'espècies vegetals que, provinent d'altres terres més o menys allunyades, s'hi instal·len i entren a formar part de la flora del país colonitzat.

Des de fa temps, la proporció d'espècies exòtiques que atenyen una determinada contrada s'ha esdevingut incrementat cada cop més, a causa principalment del desenvolupament dels transports i del comerç. Sols algunes d'aquestes plantes han estat voluntàriament transportades per l'home. Aquestes són les destinades a cultiu -ja sigui per obtenir-ne aliments (patateres, blat de moro, nespers, . . .) o simplement plantades en jardins com a ornamentals (xiprers, lilà, . . .). La gran majoria, però, ha estat introduïda de forma accidental i actualment fa via en els conreus, vores de camins i cases, formant part important de les comunitats de males herbes que constitueixen la vegetació arvense i ruderal. És en aquests ambients tan lligats amb l'home on les plantes al·lòctones troben les condicions més adients per sobreviure.

Les vies d'entrada d'aquestes plantes, així com la seva procedència són molt variades. Moltes vegades viatgen barrejades amb les granes destinades a conreu o a pinso per al bestiar, també poden arribar adherides al pèl i a les plomes dels animals, etc. Un esdeveniment important que ha afavorit l'intercanvi a nivell intercontinental de la flora, ha estat les grans confrontacions mundials.

Hi ha tota una sèrie de plantes exòtiques que fa molt de temps que es van introduir i entren a formar part de la nostra flora; són els arqueòfits, la presència i aclimatació dels quals és palesa des de temps prehistòrics. En són exemple la rosella o pipiripip (*Papaver rhoeas* L.) i l'estrella de camp (*Nigella damascena* L.), entre moltes altres.

* Santa Clara Nova, 70. Manresa

Si l'entrada de les noves plantes no data de tan antic, és a dir, fa menys temps que són arribades, aleshores es parla de neòfits. Ho són, per exemple, tota aquesta sèrie de compostes indígenes d'Amèrica (*Erigeron*, *Aster*, . . .), que es troben envaint les vores de les vies de comunicació (camins, vies de tren, ports, . . .)

Un cop arribada al nou país, una planta exòtica, si troba les condicions ecològiques adequades, es pot anar desenvolupant per si mateixa i s'escampa com si fos pròpia la contrada. En aquest cas, direm que aquesta planta s'ha naturalitzat. Un exemple de planta naturalitzada la tenim en la canya (*Arundo donax* L.). La canya, probablement oriünda d'Orient, va començar essent cultivada fa molt de temps. Ara la trobem àmpliament distribuïda pels marges humits de rius, camps i camins; és tan freqüent que se'ns fa estrany que sigui una espècie al·lòctona, talment sembla pròpia del país.

Hi ha d'altres plantes que no són capaces d'adaptar-se al nou hàbitat i resulten incompetents enfront de les espècies autòctones. Aquestes plantes solen anar molt lligades als ambients fortament influïts per l'home. S'anomenen adventícies i desapareixen quan ja no es donen les condicions favorables que havien fet possible la seva presència.

De vegades, hom no pot assignar fàcilment el qualificador d'adventícia o naturalitzada a una planta. Val a dir que hi ha tot un gradient d'adaptacions entremig.

Hi ha plantes que sols es troben a prop dels camins cultivats o dels jardins; s'escapen dels llocs on han estat plantades però no s'escampen més enllà. Són les espècies anomenades subspontànies i sempre van lligades al manteniment d'un determinat conreu. Un exemple de planta subspontània pot ésser l'alfal (*Medicago sativa* L.) o també la flor de plata o monedes (*Lunaria annua* L.), escapada de jardí. Hi ha d'altres plantes que persisteixen sense l'acció de l'home. El safrà (*Crocus sativus* L.), espècie provinient de l'orient de la regió mediterrània, es va mantenint un cop l'home ha abandonat el seu cultiu, encara que sempre de manera molt precària.

2.— APROXIMACIÓ HISTÒRICA

L'estudi de la flora de la comarca de Bages va ésser dut a terme per un gran botànic, Pius FONT i QUER. El Dr. FONT i QUER va passar els primers anys d'aquest segle a Manresa, i durant aquesta època es va dedicar a explorar la regió central del Principat de Catalunya. Fruit d'una part d'aquestes exploracions va ésser la seva tesi doctoral (*Ensayo Fitotopográfico de Bages*, 1914), on FONT i QUER ja esmenta la conveniència i la importància de l'estudi de la flora al·lòctona i la seva separació de l'autòctona. El catàleg florístic de FONT i QUER presenta dues seccions ben diferenciades: per un cantó les espècies pertanyents a la flora autòctona, és a dir, arrelades de sempre a la comarca i, per l'altre, les corresponents a la flora al·lòctona, espècies indígenes d'altres contrades.

A més a més de l'estudi de FONT i QUER, tenim dades florístiques de la comarca degudes a SALLEN (Flora del Plà de Bages, 1905) i al Pare A. MARCET, el qual ens dóna una relació de les plantes del massís de Montserrat, del Monestir del qual era frare. D'altra banda, també COSTA (1877) i CADEVALL *et al.* (1913-1937) esmenten plantes que es troben a la comarca en les seves obres sobre la flora general de Catalunya.

3.— ALGUNES ESPÈCIES NOTABLES

No hi ha cap avaluació recent de la flora al·lòctona de Bages, però podem ben suposar que supera clarament el centenar llarg d'espècies. D'entre totes, algunes ens han semblat particularment interessants, ja sigui perquè són àmpliament conegudes i freqüents al país, ja sigui perquè representen estacions especialment isolades o introduccions molt recents. Aquestes espècies són comentades seguidament, ordenades per ordre alfabètic.

Ailanthus altissima (Miller) Swingle (cat: ailant, vernís del Japó) — Espècie originària de l'Àsia oriental -Xina, Japó, . . . En un principi, va ésser utilitzada per a fixar el sòl dels terraplens i també com a ornamental en els jardins; actualment, hom la troba àmpliament naturalitzada a les

vores de les vies de comunicació: carreteres, talussos de les vies fèrries, etc. . D'ençà que va ésser introduït a mitjan segle divuit, la seva àrea de distribució ha anat en augment. Aquesta gran proliferació de l'ailant és deguda a la gran capacitat de rebrotar que presenta i, a més a més, al fet de posseir els fruits alats -les sàmares-, la qual cosa afavoreix llur disseminació pel vent.

Amaranthus retroflexus L. (cat: blet) — Espècie nord-americana abundantíssima a la comarca. És una planta molt nitròfila, és a dir, viu en sòls altament rics en compostos nitrogenats. Aquests sòls acostumen a trobar-se en ambients estretament relacionats amb l'activitat humana. És per això que la trobem en terres força alterades per l'home -conreus, vores de camins, . . .-, on la vegetació original resta substituïda per una altra de més inestable que sols es manté mentre l'home actua sobre ella. És freqüent de trobar-la en els horts, on forma part de les comunitats de males herbes dels conreus d'estiu i de tardor, i d'on és molt difícil d'exterminar. També ocupa un paper important dins de la vegetació ruderal: vores de camins, terrenys abandonats entre les cases, etc. La causa del gran poder d'expansió i de l'amplíssima distribució assolida per aquesta amaran-tàcia s'ha de buscar, potser, en l'elevada producció de granes per planta. Val a dir, també, que es tracta d'un vegetal capaç de fructificar en les condicions més adverses de secada, la qual cosa li permet de competir avantatjosament amb les altres plantes ruderals i arvenses.

Arundo donax L. (cat: canya) — Gramínia d'origen oriental. Des de molt antic ha estat emprada per fer de barrera -tallavent- entre els conreus. No obstant això, la seva més gran aplicació ha estat per a fixar la terra (evitant, així, possibles esllavissades) dels marges i talussos formats de nou com a conseqüència de l'obertura de noves vies de comunicació: camins, vies del tren, canals d'aigua, etc. És una espècie tan comuna i ens resulta tan familiar de veure-la, que hom la considera part integrant de la vegetació natural del país. La canya, un cop arrelada, s'estén de seguida formant colònies importants al seu voltant, malgrat que no arriba a fructificar a les nostres contrades, és a dir, no produeix granes (totes les flors de l'espiga terminal de la canya són estèrils). Aquí tenim un exemple d'una espècie exòtica que es troba totalment naturalitzada al país, però que solament es reproduïx vegetativament (els nous individus són generats a partir d'una tija subterrània o rizoma). FONT I QUER va qualificar aquesta mena de plantes com a pseudonaturalitzades, per indicar que hi ha quelcom en aquest nou ambient absolut que impedeix la planta d'actuar i de comportar-se com en el seu país d'origen. En aquest cas, tota la capacitat de multiplicació del vegetal queda limitada a la reproducció vegetativa que li reporta, en canvi, avantatges notables enfront d'altres espècies del país.

Aster squamatus (Sprengel) Hieron — Composta nord-americana que es troba amplament repartida per Catalunya. A la comarca la trobem abundantament naturalitzada a les vores de les poblacions, en terrenys abandonats entre les cases, enderrocs, vores de regalls viaris i en d'altres indrets ruderalitzats i nitròfils. Envolta sovint els conreus ben regats i adobats.

Helianthus tuberosus L. (cat: nyàmera) — Espècie provinent d'Amèrica del Nord, que fou introduïda a Europa en el segle XVII i cultivada pels seus tubercles i com a planta farratgera per al bestiar. Actualment es troba escampada a les vores dels rius i en d'altres llocs on hi ha un sòl força humit i sorrenc, ric en compostos nitrogenats. És una planta que, un cop arrelada en una contrada, costa molt de fer-la desaparèixer degut a la gran proliferació dels seus tubercles.

Iris germanica L. (cat: lliri blau) — Espècie probablement nativa de la part oriental de la regió mediterrània. En un començament fou plantada com a ornamental en jardins i també per fixar la terra del sostre d'algunes barraques (l'entramat que fan els seus rizomes serveix per lligar la terra i així evitar que aquesta sigui emportada per l'aigua de la pluja). Apareix a les vores dels masos, en marges, talussos i enderrocs, escapada de cultiu.

Medicago sativa L. (cat: alfals) — Cultivada des de molt antic com a farratge. També ha estat utilitzada, com d'altres lleguminoses, per aguantar la terra de marges i talussos de recent formació. És corrent de veure-la escapada en vorades dels canals de regatge i a les vores de carreteres i de camps.

Mirabilis jalapa L. (cat: flor de nit) — És una planta originària de l'Amèrica tropical. Hom planta aquesta espècie amb finalitats ornamentals en jardins i tanques. Sovint la trobem escapada a les vores de les vies del tren, en enrunalls i en d'altres ambients ruderalitzats.

Setaria geniculata (Lam.) Beauv. — Gramínia nord-americana semblant a *S. pumila* (Poir.) Schult. Es diferencia d'aquesta perquè no és anual sinó que té uns rizomes curts, molt forts i prims que li serveixen per subsistir quan les condicions ambientals li són adverses. La tija és geniculada a la base -primer creix paral·lela al sòl, després es doblega i esdevé vertical- i molt llarga (20-60 cm). L'espiga és cilíndrica i allargada (4.5-8 cm per 2.5 mm) amb la punta de les espiguetes de color porpra. Floreix a la tardor.

Aquesta espècie ha estat descoberta a la tardor de 1980 a Manresa, a la vora de l'antiga carretera de Barcelona. Arrela en el cantó més assolellat, en un sòl prim i lleuger. Es troba acompanyada de plantes també exòtiques com *Conyza bonariensis* (L.) Cronq., *Conyza canadensis* (L.) Cronq., *Aster squamatus* (Sprengel) Hieron, *Medicago sativa* L. i d'altres del país: *Setaria verticillata* (L.) Beauv., *Piptatherum miliaceum* (L.) Cosson, *Brachypodium retusum* (Pers.) Beauv., *Brachypodium phoenicoides* (L.) Roemer i Schultes, *Lepidium graminifolium* L., *Plantago coronopus* L. etc. Hom pensa que aquesta és la localitat més septentrional coneguda dins dels Països Catalans. Abans havia estat trobada a Castelló de la Plana, l'any 1964, per M. CALDUCH (1968) com testimonien els plecs BC485667 i BC485668 (sub *S. glauca*, teste O. BOLÒS). Deu anys més tard, J. BERSET la va trobar a la comarca del Tarragonès (BC 618893) i HERRERA, l'any 1975, a Vilanova i la Geltrú (BC 618921). A la resta d'Europa ha estat citada del S.W. de França i de Còrsega, països on sembla que es troba en vies de naturalització; també ha estat descoberta com a adventícia en els Països Baixos, Bèlgica, Gran Bretanya, Dinamarca i Suècia (vegeu P. AUQUIER, 1979).

Sorghum halepense (L.) Pers. (cat: canyota) — Gramínia possiblement originària de l'est de la regió mediterrània. Actualment, hom la troba naturalitzada formant part de les comunitats de males herbes dels horts, vinyes, fruiterars (conreus d'ametllers, d'oliveres, ...) i vores de camins amb sòl pedregós i lleuger. De floració tardor, es reconeix per la seva espiga rogenca.

Xanthium spinosum L. (cat: espina-xoca) — Composta sud-americana molt punxant. Hom la troba, abundantment, en indrets molt nitròfils: vores dels pobles, en terrenys erms, enrunalls, vores de camins, ... Sembla que el bestiar transporta involuntàriament els seus fruits punxosos i contribueix així a la seva disseminació.

BIBLIOGRAFIA

- ARNOLD, J.E. i FERRER, R. 1980. Introducció al paisatge vegetal del Bages. In: *El Bages (aproximació al medi natural i humà de la comarca)*: 47-136. Ed. Montblanc. Manresa.
- AUQUIER, P. 1979. Le genre *Setaria* Beauv. (Poaceae) en Belgique et au Grand-Duché de Luxe... bourg. *Lejeunia*, 97. Liège.

- BOLÒS, O. de. 1967. Comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral situadas entre los ríos Llobregat y Segura. *Mem. Real Acad. Cienc. Art. Barcelona*, 3ª ép., nº 724, vol. 38,1. Barcelona.
- CADEVALL, J. (amb la col.laboració de P. FONT i QUER, W. ROTHMALER i A. SALLEN). 1913-1937. *Flora de Catalunya*. Barcelona.
- CALDUCH, M. 1968. Plantas de mi herbario. Nota sobre el género *Setaria* P. Beauvois. *Coll. Bot.*, VII (1): 151-163. Barcelona.
- COSTA, A. 1877. *Introducción a la Flora de Cataluña y catálogo razonado de las plantas observadas en esta región*. 2ª ed. con supl. Barcelona.
- FERNALD, M.L. 1950. *Gray's Manual of Botany*. 8ª ed. Amer. Book Comp. New York.
- FIORI, A. 1923-1929. *Nuova Flora Analitica d'Italia*. Firenze.
- FONT i QUER, P. 1914. *Ensayo Fitotopográfico de Bages*. Mahón.
- MASCLANS, F. 1954. Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes. *Inst. Est. Cat., Arx. Sec. Ciènc.* XXIII. Barcelona.
- VIEGI, L., CELA RENZONI, G. i GARBARI, F. 1974. Flora esotica d'Italia. *Lavori della Soc. Ital. di Biogeogr.*, 4: 125-220. Firenze.
- VIGO, J. 1976. Sobre algunas plantas alóctonas. *Coll. Bot.*, X: 351-364. Barcelona.
- TUTIN, T.G. et al. 1964-1980. *Flora Europaea*, I-V. Cambridge.